

Ács Tibor

Tanárky Sándor hadtudományi életművének irodalmáról

Konstansok és változók a jeles tudós életrajzának kutatásában (2. rész)

Tanárky Sándor helye a magyar tudományosság panteonjában. Az MTT első hadtudományi rendes tagja életpályájának megörökítéséért 1837–1842. Tanárky Sándor emlékének ápolása a XIX. század második felében. Tanárky emléke a feledés homályában a XX. század első felében. A Tanárky-életrajz tudományos kutatásának és megemlékezéseknek reneszánsza a XX. század második felében. Tanárky Sándor hadtudományi életművéről és emlékezetéről a XXI. században. Tanárky Sándor őrnagy utolsó, 1837. évi katonai minősítése.

„Tekintetes Társaság! Tanárky halálában tudományos intézetünket kétségkívül érzékeny veszteség éré; de ne ámtígassuk magunkat képzelgésekkel. Ő minden fényes tehetségei s alapos tudománya mellett sem írt, sem írhatott volna valamelly nevezetes eredeti hadtudományi munkát. Szükséges hogy ezt kimondjam, nehogy követeléseinkben katonai tagjaink iránt méltatlanok legyünk.”¹

Szontagh Gusztáv

A Tanárky-életrajz tudományos kutatásának és megemlékezéseknek reneszánsza a XX. század második felében

Az 1950 évek közepén Markó Árpád ezredes, az MTA levelező tagja kezdte el a magyar hadtudomány történetét, benne Tanárky Sándor életének és tudományos munkásságának adatait is feltáró kutatásokat, az eredmények publikálását.²

1 Lásd Szontagh Gusztáv r. tagtól: Emlékbeszéd Tanárky Sándor rt. felett. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1838–1840. Első osztály. X... V. k. Buda, 1842. 210. o.

2 Lásd életrajzát és tudományos munkásságát Tóth Gyula: Markó Árpád, a magyar hadtörténetírás nesztora. Magyar Tudomány, 1996. 1. sz. 97–105. o.; Zachar József: A Magyar Tudományos Akadémia utolsó katona tagja: Markó Árpád ezredes, 1885–1966. Hadtudomány, 2001. 1. sz. 117–121. o.

Hét közleményben látott napvilágot 1958 és 1961 között az „Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez” című kiváló értekezése.³ Témánk szempontjából a Hadtörténelmi Közleményekben közreadott 5. tanulmánya az érdekes, amelyet, az 1960-ban kézbevevő ezt a címet olvasta: „IV.FEJEZET. A magyar katonai nyelv körüli fáradozások a reformkorban. A Tudós Társaság katona tagjainak munkássága.”⁴ A jeles katonatudós a szakirodalom, de a kutatók közül elsőnek, az MTA Könyvtár Kézirattárának régi akadémiai iratai feltárásával, feldolgozásával és közzétételével készítette el értekezését. Kiemelte 1831-től 1848-ig Kiss Károly, Szontagh Gusztáv, Baricz György és más katonatudósok, munkásságát a katonai műszavak magyarosítása és a magyar katonai műszótár összeállítása érdekében. Mint írta: „Csatlakozott hozzájuk egy neves katonatudós, Tanárky Sándor őrnagy, akinek 1839-ben tett javaslatát a hadtudományi műszótár elkészítésére a kis gyűlés február 5-én elfogadta”, de jelzi, hogy ez a tevékenysége betegsége, majd elhunytja miatt hamar félbeszakadt.⁵

Markó Árpád 1964-ben készítette el: „Az MTA hivatásos katona tagjai a megalapítás óta a második világháborúig” című kéziratot munkáját, mely az MTAK kézirat-tárában található.⁶ Ebben Tanárky Sándor őrnagy életművét elhelyezi és kijelöli a magyar hadtudományi irodalom történetének fejlődésvonalaiban, mint írta. „Sajnos csak mindössze két évig lehetett tagja Tudós Társaságnak az a kitűnő írónkatona, aki nagy tehetséggel, odaadással kívánta szolgálni a magyar hadtörténelmi irodalmat, és a magyar katonai nyelv kialakításán és fejlesztésén fáradozott.”⁷ A két gépelt oldalba foglalt életrajz megírásakor a már idős Markó Árpád csak Szontagh és Toldy már idézett munkáira támaszkodott. Ezért kerülhetett bele ez a tévedés: „Jelentkezett a Bécsben működő katonai Ingenieur Akadémiába s onnan már 1809-ben mint főhadnagy a nemesi insurrecciónnál kapott beosztást.”

Jómagam az ötvenes évek közepén kezdtem el kutatásaimat, inkább ismerkedésemet, a XIX. század hadtörténetével és tudománytörténetével a Hadtudományi Könyvtárban és Hadtörténelmi Levéltárban. Jellemző, hogy a levéltár kincseinek kutatásával még kevesen foglalkoztak, és szerencsémre nemegyszer ott kutatott Markó Árpád nyugállományú ezredes, aki akkor idős fejjel a tudományos élet periferiájára szorult. Markó Árpáddal alkalmam volt többször beszélgetni, és az ő tudós megszálottsága, rendkívül alapos tárgyi ismerete is ösztönző példa lett előttem.

A hatvanas évek végétől – szinte egyedüli hadtörténészként – fő kutatási terülemmé választottam a XIX. századi magyar hadtudomány történetét és e század hadtudósainak, valamint történelmi személyiségeinek katonai szolgálatát és hadügyi

3 Markó Árpád: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez. I–VII. HK,1958. 1–2. sz. 148–157., 3–4.sz. 203–224., 1959. 1. sz. 151–166., 2. sz. 295–317., 1960. 2. sz. 169–181., 1961. 1. sz. 212–232., 2. sz. 730–766. o.

4 Lásd Uo. 5. közlemény. „IV.FEJEZET. A magyar katonai nyelv körüli fáradozások a reformkorban. A Tudós Társaság katona tagjainak munkássága. HK, 1960. 2. sz. 169–181. o.

5 Uo. 175. o.

6 Lásd Markó Árpád: Az MTA hivatásos katona tagjai a megalapítás óta a második világháborúig. Budapest,1964. augusztus 27. Kézirat 119 fol. 30x21 cm. Poss. MTAK Kézirattár 43/1964. Ms. 10.511

7 Uo. 29–30. o.

8 Ács Tibor: Raksányi Imre hadtudományi munkássága a reformkorban. HK,1974. 3. sz. 463–493. o.

nézeteit. E témakörből a hetvenes évek elejétől számos cikkem, tanulmányom, értekezésem és könyvem jelent meg, melyekben mindig a magyar hadtudomány-történetben elfoglalt helyének méltóan mutattam be Tanárky Sándor életművét. Ezekből erős válogatással magam választottam ki az első hadtudományi rendes tagunk életpályáját és műveit ismertető, legfontosabbnak tartott publikációimat.

Első esetben a Tanárky Sándor hadtudományi és hadi műszavak magyarosítási munkálkodásának felidézése az 1974-ben megjelent a „Raksányi Imre hadtudományi munkássága a reformkorban” című közleményemben történt meg.⁸

Az MTA fennállása másfél évszázados jubileumára, „A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973” címmel először jelent meg egy átfogó munka, Fekete Gézané összeállításában, mely összefoglalta az Akadémia tagjainak névsorát és legfontosabb életrajzi adatait. Az MTA Könyvtár 1000 példányban jelentette meg a kiadványt, amely tartalmazza minden akadémiai tag, nevét, osztálymegnevezését, foglalkozását, születési és halálozási adatait, tisztségét, székfoglalóját, megemlékezését.⁹ Az első hadtudományi rendes tagról ez az adatsor olvasható: „Tanárky Sándor, Matematikai Osztály, hadtörténész, szül.: Bia, 1784, ..., megh.: Pest, 1839. XII. 29., lev. tag: 1837. IX. 7., r. tag: 1838. IX. 8. Székfoglaló: A hadtudományok az álladalmak, s különösen magyar hazánk fenntartására életbe ható fontosságáról. = Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1842. (1838–1840). 5. köt. 2. oszt. 226–240. p., Megemlékezés: Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 5. köt. 204–213., 221–222. p. Magyar Tudós Társaság Névkönyv, 1840. 211–212. p.”¹⁰ Tanárky Sándor szerepel még az MTA belső tagjai megválasztásának időrendjében és a névmutatóban.¹¹

Sajnálatos, hogy a 150. évfordulóra megjelent „A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975” című kötet „II. A Magyar Tudós Társaságtól a Magyar Tudományos Akadémiáig 1831–1849” című részében, a szerzők csak Kiss Károly, Baricz György mérnökkari tiszt, Szontagh Gusztáv ny. kapitány gyűjtötte hadtudományi műszavakról, Kállay Ferenc volt hadbíró százados, Kölcsey barátjáról írtak. Kiemelték még: „A hadtörténetnek Kiss Károly személyében akadt az Akadémián művelője (lt. 1831., rt. 1840.)”¹² Ám egy szót sem írtak a többi katonatagokról, így Tanárky Sándorról sem, ami nem kis visszhangot váltott ki a hadtudomány hazai művelőinek egyre gyarapodó körében. A jubileumi kötet hiányosságának pótlására vállalkoztam, amikor megírtam a szakirodalom és a kéziratár forrásai feldolgozásával „A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány 1825–1848” tudománytörténeti tanulmányomat, amely 1976 áprilisában látott napvilágot és olvashatták az érdeklődők.¹³

9 A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973. Összeáll. Fekete Gézané. MTA Könyvtár. Budapest, 1975. XI, 609 o.

10 Uo. 276. o.

11 Uo. 531., 604. o.

12 Lásd A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 31–83.o.

13 Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány 1825–1848. Honvédelem, 1976. 4. sz. 84–95. o.

Munkám bevezetőjében ez olvasható: „A Magyar Tudományos Akadémia 150 éves. Az Akadémia megalapításának 150. évfordulójára rendezett megemlékezések során, méltó módon foglalkoztak minden tudományág eredményeivel, szerepével és művelőinek tevékenységével az Akadémia történetében. Sajnálatos módon a jubileumi kiadványokban – A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975 című nagy összefoglalóban is – alig kapott helyet a hadtudomány és az Akadémia katona tagjainak tevékenysége. Ennek kapcsán jegyezzük meg, hogy már Tanárky Sándor, az első akadémiai hadtudományi rendes tag 1838. november 19-én elmondott székhelyi előadásában azt kérte: »Tekintetes Tudós Ts! Fogadd be kebledbe az eddig nálunk hontalan hadtudományokat, ápolj őket azon gyöngédséggel, mellyel a tudományok más ágait ápolni szoktad!« Írásunk az Akadémia e nevezetes évfordulója alkalmából megjelent jubileumi kiadványokban történt mulasztást kívánja némileg pótolni azzal, hogy vázlatosan bemutatja reformkorban haladó szerepet betöltő intézményben az akadémiai katonatagokat és szerepüket a magyar katonai nyelv megeremtésében és a hadtudomány fejlesztésében.”¹⁴

Ez után az évfordulón háttérbe szorult témakört, a következő öt részben foglaltam össze, mutatom be: A Magyar Tudós Társaság megalapítása, működése és katonatagjai. A Magyar Tudós Társaság és katonatagjai a hadtudományi műszavak magyarosításáért. A hadtudomány szerepe, ágazatai és művelése a Magyar Tudós Társaságban. Az első akadémiai hadtudományi rendes tagok – Tanárky Sándor és Kiss Károly. Az akadémiai hadtudományi kutatások és az első hadtudományi pályázat.

Munkám befejező mondataiban kiemeltem: „A Magyar Tudományos Akadémia és katonatagjainak reformkori tevékenysége a hadtudomány fejlesztéséért nemzeti tudománytörténetünknek és az Akadémia történetének szerves részét képezi. A magyar hadtudomány történetében pedig a fellendülés időszakát és az egyik legszebb fejezetet.”¹⁵ Nem tűnik merész megállapításnak, hogy ez a tudománytörténeti összefoglaló, amit a korabeli olvasó hűen érzékelt, de a ma kézbe vevő érdeklődő vagy a hadtudomány művelője is megállapíthat, Tanárky Sándor életművéről az MTA 150. évfordulóján, méltó módon megemlékeztünk.

A hazai és bécsi levéltári források és a szakirodalom feldolgozása alapján írt és 1982-ben publikált „Tudós és katona. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága (1793–1866)” című, pozitívan értékelt akadémiai értekezésemben reálisan lett bemutatva Tanárky Sándor életműve is.¹⁶ Új kútfók segítségével helyeztem el tárgyaltam élete, akadémiai tagsága, a magyar hadtudomány fejlesztése, és a hadi műszótár elkészítéséért folytatott tevékenysége tényeit, valamint érdemei alapján elfoglalt helyét a hazai tudománytörténetben.¹⁷

A hadtudomány hazai művelőinek minden nemzedéke különösen a múlt század nyolcvanas éveitől követendő példának tekintette a Magyar Tudományos Akadémia és a katonakadémikusok munkálkodását az önálló nemzeti hadügy

14 Uo. 84. o.

15 Uo. 95. o.

16 Ács Tibor: Tudós és katona. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága (1793–1866). Budapest, Zrínyi Kiadó, 1982. 147 o.

17 Uo. 33–35., 67–68., 96–97., 108–109., 124., 133., 139., 143., 145. o.

eszméjének ébren tartásáért és megteremtéséért. Ezt bizonyítja, hogy a tudományos fokozattal rendelkező kutatók diszciplínájuk művelésére 1983-ban megalakított Hadtudományi Klub felvette a hivatásos katonák közül elsőnek 1831. február 17-én akadémiai levelező taggá, 1840. szeptember 5-én hadtudományi rendes taggá lett hadtudós, Kiss Károly honvéd ezredes nevét. Hasonlóan mutattam be Tanárky Sándor alkotói munkásságát, „A múlt magyar tudósai „sorozatban 1986-ban megjelent „Kiss Károly” című könyvemben.¹⁸

A rendszerváltozás óta reneszánszát éli Tanárky Sándor életműve. A fellendülő hazai hadtudomány és magyar identitását erősítő MTA hadtudományi kandidátusai, doktorai, a diszciplínát különböző színvonalon művelők szélesebb köre, és az újjáalakult MTA Hadtudományi Bizottsága követendő példának tekinti, cikkek, tanulmányok méltatják, és még többen hivatkoznak a Tanárky-életműre. A Kiss Károly Hadtudományi Klub tagjaiban alakult ki a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) létrehozásának gondolata, kezdeményezésükre született meg 1990. november 18-án az MHTT és aktív tagjai „ringatták bölcsőjét” és munkálkodásuk eredményeként vált „felnőttté”, a hazai tudományos közéletben elismerté és tekintélyessé.

Társaságunk alapító tagjai nem felejtették el, és reméljük, az újabb tagok a társasági kiadványokból ismerik, hogy az MHTT 1992. február 29-ei közgyűlése megalapította a Magyar Tudós Társaság 1837. szeptember 7-én levelező, 1838. szeptember 8-án az első hadtudományi rendes tagnak megválasztott Tanárky Sándorról elnevezett díjat. Társaságunk 1993-tól minden esztendőben, amikor kiemelkedő tagjának hadtudományi teljesítményét elismerő Tanárky Sándor-díjat adományozta, mindig megemlékezett a tudós katona életművéről.

Tudománytörténeti tény az is, hogy e folyóirat 1991. I. évf. 1. számától (lásd 37–47. o.) mindig jelentek meg rövidebb-hosszabb írások a Magyar Tudományos Akadémia és katona tagjai hadtudományi munkásságáról, amelyek foglalkoztak Tanárky Sándor tudományos életművével is. Az MHTT 1992. április 28-án megtartott „A hadtudomány hazai értelmezéséről” című konferencián is szó esett Tanárky Sándorról.¹⁹ Folyóiratunk 1992. II. évf. 3–4. száma 3–12. oldalán adtuk közre a hazai és bécsi levéltári források feltárásával és feldolgozásával készült „A hadtudományi alkotásokért (Tanárky-díj alapítása)” c. tanulmányunkat. Ezt bizonyítja az 1994-ben közreadott „Széchenyi katonaévei” című kötet első fejezete is, amely bemutatja az 1809. évi hadjárat alatt a magyar nemesi felkelés vezérkari tiszti tevékenységét. A feldolgozott új levéltári források, nemcsak a fiatal Széchenyi, hanem a vele együtt a vezérkarba beosztott Tanárky Sándor szolgálatának ismeretlen részleteit (a táborkarba helyezése, győri sánctábor építése, a csata alatti beosztás stb.) is feltárta.²⁰

Társaságunk és 135 szakírójának legnagyobb tudományos vállalkozásaként 1995-ben jelent meg a Hadtudományi lexikon két kötetben.²¹ A II. kötetben található

18 Ács Tibor: Kiss Károly. A múlt magyar tudósai. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. 192 o.

19 Lásd a 250 példányban megjelent A hadtudomány hazai értelmezéséről, az 1992. április 28-án megtartott konferencia anyaga. Szerk. Iván Dezső, Horváth István. MHTT, Budapest 1992. 72–74. o.

20 Lásd Ács Tibor: Széchenyi katonaévei. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 13–40. o.

21 Szabó József (főszerk.): Hadtudományi lexikon A–L. I. k.; M–ZS. II. k. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest. 1995. 842, 843–1584. o.

az egyik legterjedelmesebb címszó a „Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai és a hadtudomány”, melyben Tanárky Sándor élete és munkássága alapján lett elhelyezve a hadtudományunk történetében.²²

Az MHTT megalakulása 5. évfordulója alkalmából 1995. december 4-én rendezett ünnepi fórumon Szabó József elnök elemezte a társaság megalakulásának körülményeit, helyzetét, eredményeit és feladatait. Kitért a reformkori hadtudós elődökre, Kiss Károlyra és Tanárky Sándor hadtudományi rendes tagra, a Tanárky-díj létrehozására és a társaság legmagasabb elismerését jelentő, 1993., 1994. és 1995. díjazottak bemutatására.²³

Az 1995-ben megjelent „A magyar katonai gondolkodás története” című tanulmánygyűjteményben is szerepel Tanárky Sándor és a már idézett „gondolatgazdag” klasszikus székfoglalója.²⁴ Figyelemre méltó módon emlékeztek meg Tanárky Sándorról és rendre idézték az első, a Magyar Tudomány Napja 1997. ünnepi hadtudományi rendezvénysorozat (1997. november 4–6.) előadásain és „A magyar hadtudományról a Magyar Tudomány Napján (Tanulmányok)” című, 900 példányban megjelent kiadványban is.²⁵

Tanárky Sándor hadtudományi életművéről és emlékezetéről a XXI. században

Az MTA megalakulásának 175. évfordulóján kiemelten idézték fel Tanárky Sándor emlékét a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság és Jogtudományok Osztálya 2000. november 6-ai „175 év: Vázlatok és fejezetek a társadalomtudomány hazai történetében” tudományos osztályülésén, melynek 4. előadása – a magam előadása – „A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai” volt. Ez az előadás olvasható a 2002-ben megjelent „Közgyűlési előadások. 2000. november.” II. kötetében.²⁶ De már ez előtt egy évvel, a Tanárky Sándor életéről és hadtudományi munkásságáról 1976 és 2001 közötti publikációimmal megismerkedhettek az érdeklődők, a „Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások” címmel megjelent, hat tematikus részből álló tanulmánykötetben.²⁷

A 2000-ben megjelent „A tízéves Magyar Hadtudományi Társaság 1990–2000” című munkában is több helyen olvasható Tanárky Sándor életműve és a nevével fémjelzett díjazottak.²⁸ A Varga Mihály összeállításában 2002-ben „A Magyar Hadtudományi Társaság 1991–2001 között megjelent kiadványainak repertórium” is közli

22 Uo. II. k. 883–891. o.

23 Lásd Hadtudomány, 1995. 4. (december) sz. 5–12., 73–75. o.

24 A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. Ács Tibor. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995. 270 o.

25 Lásd Hadtudományi Tájékoztató 1997/7. 182 o., különösen 3–41., 99–111. o.

26 Ács Tibor: Az Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai. Közgyűlési előadások. 2000. november. 175 éves Magyar Tudományos Akadémia. II. kötet. MTA, Budapest, 2002. 493–509. o.; Lásd Tanárkyról 497–498. o.

27 Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. HM Oktatási és Tudomány-szervezési Főosztály. Budapest, 2001. 308 o.

28 Lásd A tízéves Magyar Hadtudományi Társaság 1990–2000. MHTT, Budapest, 2000. 6., 21., 34., 36., 39., 45., 52., 63–75., 146–151. o.

a Tanárky Sándorról megjelent írásokat, hivatkozásokat.²⁹ Idézték Tanárky Sándor emlékét az MHTT megalakulásának 15. és 20. évfordulóján is, de az összes Magyar Tudomány Ünnepeén Tanárky Sándor díj adományozásakor, melyről minden érdeklődő és társaságunk tagjai olvashattak folyóiratunk oldalain.³⁰

2003-ban Glatz Ferenc főszerkesztésével jelent meg három kötetben „A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002” című kézikönyv jellegű, akadémiai nagy lexikon, melyben az MTA valamikori és jelenlegi tagjainak, köztük katona akadémikusoknak életrajza olvasható.³¹ A közel kétezer életpályát bemutató szócikkek között található Tanárky Sándoré. És aki az életrajzi gyűjteményt – kiemelten a katona akadémikusok és Tanárky Sándor életrajzát – olvasmányként kézbe veszi és elolvassa, elgondolkozhat a tudomány fejlődéstörténetén, a modern magyar hadtudomány történelmén, a kutatói életpálya változásain és a magunk életcéljain. Az akadémiai lexikon szerkesztősége elismeri, hogy az életpályák feltárása és bemutatása során egyes szócikkekből „ismét kimaradtak” a pontosító és „az ismeretlen” adatok „feltárása”.³² Ezt bizonyítja az összes lexikon Tanárky-szócikkek közül a legjobbja, az akadémiai lexikon harmadik kötetének Tanárky Sándor szócikke is, ami minden lényeges adatot tartalmaz.³³ Markó László, aki ebbe a három kötetes munkába 1262 szócikket írt, nem a hadtudomány és hadtörténet kutatója. Nem tárt fel új adatot. Nem tudta a „... Kadétként elvégezte a bécsi kétéves tüzérségi és mérnöki tanfolyamot...” tévedést sem pontosítani. Érdeme viszont, hogy kiemeli: „Emlékére a M. Hadtud. Társ. 1992-ben T. S.-díjat alapított.” A szócikk irodalmi forrásaként két műre hivatkozik: Szontagh emlékbeszédére és e sorok írójának munkájára: „A hadtudományi alkotásokért (Tanárky-díj alapítása)”, a Hadtudomány 1992/2. számából.

„A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről” című tanulmánykötet 2005-ben napvilágot látott, melynek „Gondolkodók hadi ügyünk korszerű átalakulásáról” második részében egy fejezet – „Hadi műveltségen épült nemzeti önállóság. Tanárky Sándor a hadtudományokról” – a hazai és bécsi levéltári és könyvészeti források feldolgozásával mutatja be a hadtudós életművét.³⁴

A felsorolásból nem maradhat ki M. Szabó Miklós akadémikus átfogó, Tanárky Sándort is megemlítő tanulmánya: „A Hadtudományi Bizottság múltja – a hadtudomány jelene”, amely 2007-ben jelent meg a Magyar Tudományban.³⁵ Ugyanabban az évben jelent meg, a legújabb publikációkat is figyelembe véve, a Tanárky Sándor szócikkét is közlő Új magyar életrajzi lexikon VI. kötete.³⁶

29 Lásd Hadtudomány, 2002. 1. sz. 113–164. o.

30 Lásd Húszéves a Magyar Hadtudományi Társaság. Hadtudomány, 2010. 3. sz.

31 Lásd A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I., II., III. kötet. (Főszerk. Glatz Ferenc) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.

32 Uo. I. k. 7. o.

33 Uo. III. k. 1271. o.

34 Lásd Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. MATI, Budapest–Piliscsaba, 2005. 175–190. o.

35 M. Szabó Miklós: A Hadtudományi Bizottság múltja – a hadtudomány jelene. Magyar Tudomány, 2007. 12. sz. 1543–1556. o.

36 Új magyar életrajzi lexikon VI. Sz–Zs. Főszerk. Markó László. Helikon Kiadó, Budapest. 2007. 603. o.

Kiemelendő Pásztai László könyvtáros 2007-ben közreadott munkája „Hadi tziikkelyek, tábori utasítások és a többiek... Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790–1849”.³⁷ Ez közli az 1809. évi nemesi felkelés alatt „Tanárky Mihály, fő hadnagy a Gen. Quart. Meister Staábtól” szerzői és fordítói munkássága eredményeként megjelent 4 gyalogsági és 1 lovassági regulamentuma összes bibliográfiai adatait és könyvtári lelőhelyeit.³⁸

Losonczy Tóth Árpádnak 2008-ban „Egy boldog menyasszony levelei. Meszlényi Terézia és Tanárky Augusztia levelezése” címmel jelent meg könyve, amely Meszlényi Terézia négy levelét közli barátnőjéhez, Tanárky Augusztához, amelyeket 1840 júliusa és 1841 januárja között írt, közvetlenül Kossuthal való házasságkötése előtt és után.³⁹ A levéltári források és a szakirodalom alapos ismerete alapján írt bevezető tanulmányban új levéltári kútfők feltárásával és feldolgozásával részletesen megismerhetjük Tanárky Sándort és lányát, Tanárky Augusztát, Meszlényi Terézia levelezőpartnerét és a Tanárky családot valamint annak környezetét.⁴⁰

Lázár Balázs rendezte sajtó alá a 2009-ben megjelent, az 1809-es pozsonyi és pesti kiadások alapján készült „A Magyar Királyi Nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral” című kötetet.⁴¹ Sajnálatos, hogy kötet összeállítója bevezető tanulmányában több téves (bécsi mérnökakadémia hallgatója stb.) állítást közöl Tanárky Sándor életpályájáról.

Levéltári források és a szakirodalom alapján fontos adatokat közöl Tanárky Sándornak a magyar nemesi felkelés vezérkarában és a Magyar Tudós Társaságban kifejtett tevékenységéről a 2009-ben közreadott „Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaelete és hadügyi reformeszméi” című kötet is.⁴²

A magyar hadtudósok, így Tanárky Sándor munkásságának nemzetközi hírnevét is növelte a tizenhárom francia és magyar szerző tollából, a magyar katonai gondolkodás történetéről Párizsban 2011-ben megjelent francia nyelvű kötet.⁴³

A tudománytörténet jelesei azt vallják, hogy a történetírás a források megszólaltatásának művészete. Ámde forrás ugyanolyan sok vagy tán még több féle lehet, mint hangszer, s értelmes megszólaltatásukhoz ugyanannyi türelem, tanulás, gyakorlat szükséges, mint a hangszerekéhez. S ugyanúgy: tehetség, hallás. S ha a történeti hallás nem is ítélné meg olyan biztonsággal, mint a zenei, a tökéletes vagy a teljesen hamis előadások itt is könnyen fölismerhetők. Sajnos a következő publikációt, Strenk Tamás

37 Pásztai László, Hadi tziikkelyek, tábori utasítások és a többiek... Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790–1849. Hadtörténelmi Közlemények, 2007. 3. szám.1005–1081. o.

38 Uo. 1025–1027. o.

39 Losonczy Tóth Árpád: Egy boldog menyasszony levelei. Meszlényi Terézia és Tanárky Augusztia levelezése. Győri Tanulmányok Füzetek 13. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008. 130 [22] o.

40 Lásd Tanárky Sándorról uo. 24–27., 30–34., 40.,66–67., 97–98. o.

41 A Magyar Királyi Nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral. Sajtó alá rend. Lázár Balázs. Nap Kiadó, Budapest, 2009. 416 o.

42 Lásd Ács Tibor: Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaelete és hadügyi reformeszméi. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009. 11–36., 220., 225–227., 238. o.

43 Lásd Ács Tibor: Les directions de la pensée militaire hongroise au XIXe siècle. In: Hervé Coutau-Bégarie, Tóth Ferenc (szerk.) La pensée militaire hongroise à travers les siècles.(Bibliothèque stratégique) Paris, Economica. 2011. pp. 151–163.

2011 októberében megjelentetett „*Tanárky Sándor emlékezete*” című írását, nem a tökéletes, abszolút történeti hallás jellemzi.⁴⁴

Ez a cikk, amely minimális levéltári kutatáson, a szakirodalom csekély ismeretén és igen élénk képzelőerőn alapulva ígér áttekintést Tanárky életpályájáról, ami azonban rosszul sikerült. Egyedüli új feltárása Pest belvárosi református egyházközség halotti anyakönyve és adatai a halála (1839. december 28.) és temetése (1839. december 30.) napjáról. A cikk tartalmáról sokat ígérő kulcsszavai az eddigi irodalomban közreadottakhoz képest semmi újat nem tárt fel az MHTT legmagasabb elismerésének névadójáról; a hadtudós akadémikus katonai pályafutásáról, felvételéről az MTA tagjai közé, a magyar katonai szaknyelv megteremtésére irányuló erőfeszítéseiről és sírhelyéről. Viszont a hazai és bécsi levéltári források és szakirodalom tényeinek figyelmen kívül hagyásával, új titulussal ruházta fel a tudós katonát, aki szerinte „*Tanárky Sándor mérnök őrnagy*”.

Több mint meghökkentő, hogy Tanárky Sándort halála után egy mai szerző, aki hiányosan ismeri és nézte át a korabeli hadsereg szervezetét és viszonyait, előléptetési rendjét és a különböző rangokkal, illetve rendfokozati állománycsoporttal járó titulusokat, a ranggal, beosztással járó megszólítást; léptette elő 2011 októberében a „mérnökari törzstiszti rangba”.

Tanárky Sándor cs. kir. őrnagy volt, de sohasem volt „mérnök őrnagy” vagy a korabeli elnevezéssel „cs. kir. mérnökari őrnagy”, ezt bizonyítják a bécsi Kriegsarchivban őrzött, vele foglalkozó összes hivatalos katonai iratok. Ezt cáfolják az 1806-tól 1838-ig évente, németül kiadásra került katonai sematizmusok, amelyek közölték a cs. kir. hadsereg összes tisztjének adatait. Ebben külön szerepel a cs. kir. mérnökari fő- és törzstiszti kara rangsor szerint (név, rendfokozat, szolgálati hely), de Tanárky neve nem található sem a főhadnagyi, sem a századosi, sem az őrnagyi listán a hivatalos (Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes. Wien) kiadványban. Ám neve, rendfokozata, szolgálati helye olvasható azoknál az ezredek-nél, ahol szolgált a 32 esztendő alatt.

Az MTA elnöke, titoknok és más tisztségviselője, az akadémikustársai 1837 és 1839 között levelezésükben, jegyzőkönyvekben és az MTAK kéziratárában őrzött más iratokban soha sem nevezték Tanárky Sándort „mérnök őrnagy úr”-nak vagy „cs. kir. mérnökari őrnagy úr”-nak, hanem mindig „Cs. kir. Őrnagy úr!” volt számukra.

Tanárky Sándor őrnagy, mivel az MTA tisztségviselői és tagjai nem ismerték kézírását, ezért 1835–1839 között néhány írását, levelét, előterjesztését a »*maga kezével*« szavak „mk” rövidítésével megerősítette, hitelesítette. Nem kis képzelő erővel ezt a rövidítést a szerző „mérnök” vagy „mérnökari” főnévként értelmezte. A 19. századi nyelvünkben ez a visszaható birtokos névmás, hangsúlyozottan a szóban forgó személytől származó, aláírás utáni rövidítést jelentette: a „maga kezével, segítség nélkül” írta, illetve az adott „iraton az aláírás hitelesítésére” alkalmazta az „mk” rövidítést.

44 Lásd *Hadtudomány*, 2011. 3. sz. 16–20. o.

45 Lásd Kardos Tamás 2011. december 8-i levele. kardos.lektor@gmail.com

Az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos kutatója, Kardos Ferenc, mint írta: „Az adatbázisunkban találtam jó néhány példát, ahol ebben a korban a »maga kezével« kifejezés szerepelt a szokásos levélzáró formulában. Ízelítőül küldök kettőt »fajsúlyosabb« szerzőktől”: 1. Kazinczy Ferenc, 1793. októberi levele, és Kossuth Lajos, 1848. június 17-ei levele. „Még egy – pragmatikai – érv szól az ellen, hogy az mk. itt esetleg »mérnökkarit« jelent, mégpedig a rövidítés helye (közvetlenül a név után áll). Ha »mérnökkari őrnagy« lenne az aláíró rendfokozata (beosztása), akkor ennek az egésznek – mivel egy szemantikai egységet alkot – egy sorba kellene kerülnie. Ez lenne a logikus mindenesetre, nem a két sorba törés.”⁴⁵

Epilógus helyett

Nem tartjuk lehetetlennek Tanárky Sándor jól felépített, megalapozott és minden lényegesre kiterjedő életművének, élettörténetének megírását. Ez a dolgozat azonban távol áll ettől az igénytől, mivel különböző okokból az igyekezetünk a Tanárky Sándor hadtudományi életműve irodalmának, a jeles tudós életrajzának kutatásában a konstansok és változók tárgykörének legfontosabb tartópilléreit és alapköveit vizsgálja, és nem a teljes egészet mutatja be. Munkánk írása során – többek között – szemünk előtt lebeget Tanárky Sándor híres kortársának, a hadtudomány egyik legnagyobb klasszikusának, Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz tábornoknak 1832-ben posztumusz megjelent, „A háborúról” című híres műve. Előszava, melyben az érdemes olvasónak mondanivalóját, „... saját tapasztalatai útján leszűrt és megállapított, nemes fémek apró szemcséiként nyújtja át, ... melyek, remélhetően, még sincsenek belső kapcsolat híján. Lehet, hogy nemsokára egy nagyobb elme bukkan majd fel, aki e szemcséket salak nélküli tiszta fémtömbbé olvasztja össze.”⁴⁶

Reménykedjünk abban, hogy előbb vagy utóbb lesz egy olyan vállalkozó szellemű hadtörténész vagy hadtudományi történetíró, aki képes lesz a Tanárky-életmű és életrajz szemcséit salak nélküli tiszta fémtömbbé olvasztani. Ehhez a nem kis munkához írásom utószava helyet Tanárky Mihály Sándor katonai pályafutását nyújtom át az érdeklődő olvasóknak és a kutatóknak.

A bécsi hadilevéltárban Tanárky Sándor őrnagy nyugállományba helyezésének okmányai közül közreadom teljes terjedelemben utolsó minősítését, melyet Friedrich Seidel vezérőrnagy, belovári határőrdandár parancsnok készített, Josef Tazza Edler v. Feldbruck altábornagy, zágrábi hadosztályparancsnok igazolt, Leopold Geramb báró altábornagy, a báni-varasdi-károlyvárosi főhadparancsnok-helyettes egyetértett és Franz Vlasits báró altábornagy, a báni-varasdi-károlyvárosi főhadparancsnok jóváhagyott.⁴⁷

46 Clausewitz, Carl: A háborúról. I. köt. Budapest, 1961. 34. o.

47 Lásd Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes 1836, 1837, 1838. Wien, 1836, 1837, 1838. 29., 40., 42., 44., 47–48., 244–245. o.

„Varasdi Határőr Dandár

6. Varasd-Szentgyörgyi Ezred
69/837.

Személyi Leírás az 1837. évre

Tanárky Sándor 1-ső őrnagy úrról, aki Gárdonyban Magyarország született 1784, református, nős, egy fiú és egy leánygyermek apja. Rangjába 1833. június 14-én lépett elő.

A felséges uralkodóházat szolgálja:		Év	Hó	Nap
Gróf Sztáray Gyalogezredben,	mint kadét	2	11	15
	„ zászlós		2	6
Főszállásmesteri törzsben	„ főhadnagy		9	15
51. Spleny Ezredben	„ főhadnagy	3	9	
2. Bukovinai Határőrszázalójban	„ százados	2	3	16
Eszterházy Gyalogezredben	„ százados		1	14
2. Székely Határőrezredben	„ százados	3	4	
Gradiskai Határőrezredben	„ százados		11	
Varasd-Körösi Határőrezredben	„ százados	13		15
„ - Szentgyörgyi	„ őrnagy	4	4	
Összesen		31 év	8 hó	21 nap

Rendfokozatot soha sem vásárolt, és részt vett az 1809, 1812, 1813, 1814 és 1815. évi hadjáratokban.

Fizikai erőnlét és állapot: Közepes nagyságú. Egészségi állapota az év folyamán igen megromlott, aminek következtében orvosi felülvizsgálat elé állították.

Ismeretek és tudományok: Jól beszél németül, magyarul, és latinul, franciául, románul és horvátul meglehetősen, különösen a nyelven igen jó az írás- és fogalmazási készsége. A tábori erődítéstanban, a katonai felmérésben, trigonometriában elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkezik, továbbá tüzérségből, geográfiából és történelemből.

Erkölcsi jelleme és magatartása: Jó erkölcsű, kissé azonban bizalmatlan és visszahúzó.

Magatartása az életben és az alárendeltekkel: Minden alkalommal megfelelően és tisztességtudóan viselkedik, beosztottaival szemben szigorú, de igazságos és ezért igen becsülik.

Rátermettsége, megbízhatósága és szorgalma a szolgálatban: Alapos elméleti ismeretekkel rendelkezik a kiképzésben, azon kívül jól rendben tud tartani egy csapatot, azonban úgy nyilatkozott, hogy testi törődöttsége miatt nem tud már lovon szolgálatot teljesíteni. Különben a szolgálatban buzgó és megbízható.

Megítélése katonai szempontból: Minden katonai területen alkalmasnak mondható.

Felhasználása magasabb képzésre: Megvan az akarata, kitartása és minden tulajdonsága, és értelme a magasabb kiképzéshez, de jelenlegi egészségi állapota miatt ebből nem remélhető haszon.

Ellenség előtti magatartása: A korábbi minősítési lapok szerint vitézül és hősiiesen viselkedett.

Belovár, 1837. augusztus 31.

Seidel vörgey

Láttam és igazolom. Tazza altbgy.
Teljesen egyetértek. Geramb altbgy.
Jóváhagyom. Vlasits altbgy.”⁴⁸

48 KA, Wien. Hofkriegsrath.1837. G. 5/430. 23 folio.; K. K. Warasdiner Gränz Brigade. Warasdiner St. Georger Regiment Nr.6. Individual Beschreibung pro anno 1837. 69/837. Quall. Fasc. 2951.

Miklós Kovács Bonyhád
 A Miklós Kovács Bonyhád...
 V. évi. 1861
 Individual Beschreibung

1. Granat... 2. Silber... 3. Gold... 4. Kupfer... 5. Eisen... 6. Blei... 7. Zinn... 8. Antimon... 9. Zink... 10. Nickel... 11. Kupfer... 12. Silber... 13. Gold... 14. Kupfer... 15. Silber... 16. Gold... 17. Kupfer... 18. Silber... 19. Gold... 20. Kupfer... 21. Silber... 22. Gold... 23. Kupfer... 24. Silber... 25. Gold...	1/16 2/16 3/16 4/16 5/16 6/16 7/16 8/16 9/16 10/16 11/16 12/16 13/16 14/16 15/16 16/16 17/16 18/16 19/16 20/16 21/16 22/16 23/16 24/16 25/16
--	--

In Summa...
 Es ist...
 Im Jahre...
 In der Stadt...

1. Silber...
 2. Gold...
 3. Kupfer...
 4. Eisen...
 5. Blei...
 6. Zinn...
 7. Antimon...
 8. Zink...
 9. Nickel...
 10. Kupfer...
 11. Silber...
 12. Gold...
 13. Kupfer...
 14. Silber...
 15. Gold...
 16. Kupfer...
 17. Silber...
 18. Gold...
 19. Kupfer...
 20. Silber...
 21. Gold...
 22. Kupfer...
 23. Silber...
 24. Gold...
 25. Kupfer...

In Summa...
 Es ist...
 Im Jahre...
 In der Stadt...

